

نقش مهارت‌های زوجین در تحکیم خانواده

* زهرا پیمانی

چکیده

مهارت‌های کلامی و غیر کلامی زوجین نوعی توانایی هستند که به صورت تجربی و اکتسابی به دست می‌آیند و کیفیت زندگی و سطح روابط افراد را افزایش می‌دهند. این مهارت‌ها نقش مهمی در بهبود روابط بین اعضای خانواده، ارتقای عملکرد و تحکیم خانواده دارد. همچنین بکارگیری این مهارت‌ها از بروز بسیاری از اختلافات جلوگیری می‌نماید؛ لذا آشنایی و کسب این مهارت‌ها برای زوجین ضروری است. از آنجایی که آموزه‌های اسلام با فطرت انسان سازگار است و برنامه موفقیت از زندگی برای انسان ارائه نموده است؛ لذا در این پژوهش از آیات و روایات بهره گرفته شده است. از جمله مهارت‌های کلامی زوجین می‌توان به مهارت ابراز محبت کلامی، نوع صدا زدن اشاره نمود. ایجاد امنیت نیز از مهارت‌های غیرکلامی محسوب می‌شوند. این پژوهش در مرحله گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای و در مرحله پردازش، از روش توصیفی - تحلیلی به بیان برخی از این مهارت‌ها پرداخته است.

واژگان کلیدی: تحکیم خانواده، زوجین، مهارت.

مقدمه

بدیهی است که اولین جوانه‌های ارتباط بین انسان‌ها، در حریم خانواده پدیدار می‌گردد و بهترین خاستگاه روابط سالم و مطلوب، خانه و خانواده می‌باشد. رابطه خوشایند و آرام‌بخش زن و شوهر نه تنها مناسب‌ترین بستر رشد و شکوفایی و تعالی شخصیت آن‌ها را فراهم می‌نماید؛ بلکه چنین رابطه‌ای از نیازهای ضروری فرزندان نیز به‌شمار می‌رود و به نوبه خود در رشد و تعالی آن‌ها بسیار مؤثر است. با این وجود خانواده محبوب‌ترین و محکم‌ترین ساختار اجتماع و جامعه است که با ازدواج و تشکیل خانواد، مناسب‌ترین مکان برای تأمین نیازهای بشر است که بهترین بستر رفاه، امنیت و آرامش روانی اعضا، پرورش نسل جدید، بر آورده ساختن نیازهای روانی و عاطفی افراد فراهم می‌آورد. در این میان، زن هم به عنوان عنصر کلیدی خانواده و هم به عنوان فردی مؤثر در پیشبرد اهداف خانواده نقشی اساسی دارد. از طرفی دشمن امروز در صدد فروپاشی و متزلزل کردن خانواده‌های ایرانی است و با توسل به ابزارهای مختلف خواستار کمرنگ کردن نقش اعضا خانواده بخصوص زن در خانواده است. زیرا زن، به عنوان مادر و ریشه خانواده محسوب می‌گردد و اگر نباشد جریان زندگی دچار طوفان‌های سهمگین می‌گردد؛ بنابراین لازم است زوجین در ایجاد هرچه بیشتر در تحکیم خانواده به آموزش برخی از مهارت‌ها از قبیل ارتباط کلامی و غیر کلامی بپردازند؛ زیرا بیشترین تأثیر این مهارت‌ها در بهبود عملکرد خانواده مؤثر است. رابطه زن و شوهر سرچشمه همه عاطفه‌ها و بستر گیراترین و جذاب‌ترین رابطه‌هاست. رابطه زن و شوهر آمیزه‌ای است از زیباترین تلاقی چشم‌ها، گیراترین تبادل کلام‌ها، هماهنگ‌ترین طپش قلب‌ها و همسوترین اندیشه‌ها است.

در زمینه مهارت‌های زوجین کتب و مقالاتی نگارش شده است. مقاله‌ای با عنوان «اثر بخشی آموزش مهارت‌های کلامی با تأکید بر منابع اسلامی بر بهبود عملکرد خانواده» به قلم محمد سلیمی، محمدرضا سالاری فر، مهدی جعفری، از طریق نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای میان زنان متأهل به سطح عملکرد خانوادگی به مسائل و مشکلات ارتباط، نقش‌ها و همراهی عاطفی پرداخته است. فرزاد طباطبائی در مقاله «مهارت کلامی میان فردی و مهارت‌های ارتباط کلامی» به انواع ارتباط‌های کلامی و آموزش و مشاوره کلامی بین همسران و فرزندان و دیگر اعضای خانواده پرداخته و راهکارهایی در این زمینه ارائه نموده است.

کتابی با عنوان «نظام خانواده در اسلام» نوشته آقای حسین انصاریان به بررسی ارزش‌های نظام خانواده در اسلام پرداخته شده است؛ اما نوشتار حاضر به روش توصیفی تحلیلی، به بررسی انواع مهارت‌های ارتباطی (ارتباط کلامی، ارتباط غیرکلامی) از دریچه آیات و روایات پرداخته است.

اهمیت و ضرورت پرداختن به «نقش مهارت‌های زوجین در تحکیم خانواده» با ملاک بندی ارزش‌های رفتاری زوجین در تحکیم بنیان خانواده بسیار مهم و ضروری است؛ زیرا حفظ ارزش‌ها در خانواده ضرورت بسیار دارد. به همین منظور در این مقاله سعی شده است نقش مهارت‌های زوجین در تحکیم خانواده با توجه به منابع اسلامی مورد بررسی قرار گیرد؛ لذا این مسئله بسیار مورد ضرورت جامعه و خانواده‌ها است که باید با استفاده از سیره معصومین (علیهم‌السلام) آموزش مهارت‌ها هرچه بهتر در تدوam تحکیم نهاد خانواده هدفمند شود؛ زیرا حفظ کیان خانواده براساس انگیزه‌های مادی یا معنوی در میان ادیان و ملل مختلف از اهمیت بالایی برخوردار بوده و هر آیین و ملتی آموزه‌هایی را در جهت حفظ این نهاد ارائه داده است؛ اما دین مبین اسلام اهمیت ویژه‌ای برای تشکیل و حفظ خانواده قائل شده است؛ لذا با استفاده از موازین و ارزش‌های اسلام در این زمینه می‌توان ضرورت حفظ تحکیم خانواده را در چارچوب قواعد اسلامی و انسانی و مودت بین زوجین جزء ملزومات و ضروریات خانواده‌ها و روابط بین آنها دانست.

از جمله مهمترین محورهای این مقاله می‌توان مهارت‌های کلامی و غیر کلامی زوجین و نقش آن در تحکیم خانواده اشاره نمود.

۱- مفهوم شناسی

برای آشنایی و درک بهتر موضوع این مقاله، به مفهوم شناسی آن پرداخته می‌شود:

۱-۱ مهارت

«مهارت» تجربه و توانایی انجام کاری خاص به شکل کارآمد و موثر است.^۱ مهارت توانایی یا تخصص فرد در انجام کاری مشخص است که از طریق یادگیری، تلاش، تمرین و تجربه بدست می‌آید. در نتیجه مهارت برخلاف استعداد امری اکتسابی است نه ذاتی. مهارت قدرت و توانایی انجام موثر کارهاست. با توجه به این هیچ معیار و شاخصی برای آن وجود ندارد، هرفردی می‌تواند هر مهارتی را از طریق تمرین بیاموزد.^۲

۲-۱ زوج

زوج (به فتح زاء و سکون واو) یکی از مفردات به کار رفته در قرآن کریم و به معنای جفت و صنف است. به هردو قرین از مذکر و مونث در حیوانات که ازدواج یافته اند گفته می‌شود: زوج به هر دو قرین در غیر حیوانات و نیز زوج اطلاق می‌شود مثل یک زوج کفش (یک جفت).^۳ زوجه به معنی زن است جمع آن زوجات می‌باشد. راغب می‌گوید آن لغت ردی است.^۴ زوج هم به زن^۵ اطلاق شده و هم به مرد.^۶

۳-۱ تحکیم

تحکیم به معنای استحکام، استقرار، استواری، برقراری، تثبیت، تقویت حاکم گردانیدن کسی در کاری یا امری فرمانروا کردن. داور کردن و حکم ساختن، استوارکردن و محکم ساختن، تحکیم روابط دوستانه.^۷

^۱ .معین، فرهنگ معین، ص ۸۹۰.

^۲ .معین، همان.

^۳ .راغب اصفهانی، ترجمه مفردات راغب، ص ۳۸۴.

^۴ .راغب اصفهانی، همان.

^۵ .مکارم شیرازی، ترجمه قرآن، ص ۸۱؛ وان اردتم استبدال زوج مکان زوج؛ بقره: ۳۵.

^۶ .همان، ص ۳۶؛ فلا تحل له من بعد حتی تنکح زوجا غیره؛ بقره: ۲۳۰.

^۷ .معین، فرهنگ فارسی معین، ص ۴۵۰.

۴-۱ خانواده

خانواده مجموعه‌ای از افراد با رابطه‌های سببی (عقد ازدواج) و نسبی (والدینی فرزندی، خواهری و برادری) است. این افراد در برابر هم، متناسب با نوع نسبت و ارتباط، مسئولیتهای اجتماعی، حقوقی، تربیتی، رفتاری، اقتصادی و دینی دارند.^۱ خانواده یک واحد اجتماعی، ناشی از ازدواج یک زن و یک مرد که فرزندان پدید آمده از آنها آن را تکمیل می‌کنند. خانواده مجموعه‌ای از افراد است که با هدف و منافع مشترک زیر سقفی گرد هم می‌آیند.^۲ خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر و شوهر، برادر، خواهر، فرزند در ارتباط متقابل هستند، فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند.^۳

خانواده یکی از نظام‌های اولیه جوامع بشری است که با وجود تحولات اساسی، در اهداف کارکردهای خود ثابت مانده و هنوز در همه جوامع، اهمیت اساسی دارد. خانواده، مناسب‌ترین نظام برای تأمین نیازهای مادی و روانی بشر بوده و بهترین بستر را برای تأمین امنیت و آرامش روانی اعضا، پرورش نسل جدید و اجتماعی کردن فرزندان و برآورده ساختن نیازهای عاطفی افراد خانواده فراهم نموده است.

۲- تأثیر تربیت در فراگیری مهارت‌ها

در دین اسلام تربیت مهم‌ترین اصل است که باید زوجین در آموزش مهارت‌ها و اصلاح ارتباطات خود در تحکیم خانواده به کارگیرند. تربیت در راستای اصلاح ارتباط کلامی و غیر کلامی در خانواده می‌تواند به هرچه بیشتر در تحکیم و خانواده و تداوم آن بسیار مؤثر واقع شود؛ زیرا در دین اسلام سفارشات مؤکد درباره تربیت همسران و فرزندان در خانواده بیان شده است. هریک از اعضای خانواده، وظایفی برعهده دارند که فقط در صورت عمل به آن‌ها، خانواده به کمال مطلوب خواهد رسید. هر چند این روابط بین هردو طرف جریان دارد و پدر و مادر هر دو در قبال فرزند خویش وظایفی دارند که باید ازعهده آن برآیند؛ اما نقش اصلی آن برعهده پدر است و وظیفه او

^۱. سالاری فر، خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی، ص ۱۳.

^۲. سایت پژوهشکده باقر العلوم، تعریف خانواده از دیدگاه اسلام، <http://rbo.ir>.

^۳. قنادان و همکاران، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی ص ۱۴۸.

هنگامی که ارضای هر یک از نیازها آغاز می شود، تغییر در انگیزش فرد رخ می دهد و به جای نیازهای قبل، سطوح دیگری از نیاز، اهمیت یافته و محرک رفتار می شود، نیازها به ترتیب تا پایان سلسله مراتب نیازها اوج گرفته و پس از ارضا، فروکش کرده و نوبت به دیگری می رسد. در این نظریه، نیازهای آدمی در پنج طبقه قرار داده شده اند که به ترتیب عبارتند از:

۱. **امنیت زیستی:** امنیت زیستی در اوج سلسله مراتب قرار دارند و تا زمانی که ارضا نشوند، بیشترین تأثیر را بر رفتار فرد دارند. نیازهای زیستی، نیازهای آدمی برای حیات هستند؛ یعنی خوراک، پوشاک، و مسکن. تا زمانی که این نیازها به حد کافی ارضا نشوند، عمده فعالیت های شخص، احتمالاً در این سطح بوده و بقیه ی نیازها، انگیزش کمی ایجاد خواهد کرد.

۲. **امنیت جسمی و روحی:** نیاز به رهایی از وحشت، تأمین جانی و عدم محرومیت، از نیازهای اساسی است؛ به عبارت دیگر نیاز به حفاظت از خود در زمان حال و آینده.

۳. **امنیت اجتماعی یا نیاز به احساس تعلق و محبت:** انسان موجودی اجتماعی است و هنگامی که نیازهای اجتماعی اوج می گیرد، برای روابط معنی دار با دیگران می کوشد.

۴. **امنیت و اقتدار در احترام:** این احترام قبل از هر چیز، نسبت به خود است و سپس قدر و منزلتی که توسط دیگران برای فرد ایجاد می شود. مزلو معتقد است اگر آدمیان نتوانند نیاز خود به احترام را از طریق رفتار سازنده برآورند، ممکن است برای ارضای نیاز به جلب توجه و مطرح شدن، به رفتار خراب کارانه یا نسنجیده دست بزنند.

نتیجه گیری

یادگیری مهارت‌ها نقش اساسی است در استحکام و ثبات خانواده دارد. مهارت‌ها می‌تواند مهارت کلامی و غیر کلامی باشد. در میان ارتباطات موجود در خانواده ارتباط کلامی بیشترین درصد را به خود اختصاص می‌دهد و خود ارتباط مستقیمی با استحکام خانواده دارد. اگر به آن توجه نشده و در مسیر درست و طبق آداب اسلامی قرار نگیرد صدمات جبران ناپذیری به دنبال خواهد داشت و با برنامه ریزی درست و با آموزش مهارت‌های کاربردی عملکرد خانواده را بهبود بخشید. آداب اسلامی و با توجه به سیره معصومین (علیهم‌السلام) و روحیات هریک از اعضای خانواده (زن و مرد و فرزندان) تأثیرات مطلوبی در جهت بهبود عملکرد بنیان خانواده را نتیجه می‌دهد. تأثیرات مهمی که آموزش مهارت کلامی برای بهبود عملکرد خانواده دارد با توجه به سیره معصومین (علیهم‌السلام) عبارتند از محبت، اطاعت، تفاهم، مهرورزی، عشق و علاقه، اصلاح و تربیت، راستی و صداقت، احترام متقابل و دیگر موارد مثبت در ارتباط کلامی مناسب بین اعضای خانواده است.

این آموزش‌ها نه تنها همه افراد خانواده را موظف به انجام این موازین می‌کند بلکه به برقراری ارتباط کلامی مناسب امر می‌کند و درگفتار خود باید بهترین‌ها را انتخاب کنند. هم خوب حرف زدن و هم حرف خوب زدن را باید پیشه خود سازند. که هر کدام از این دو بدن دیگری گاهی ثمر بخش نیست و گاهی نتیجه عکس می‌دهد. بنا نهادن خانواده سالم از لحاظ ارتباطی جامعه ای سالم را نیز به دنبال خواهد داشت و به تبع آن فرزندان صالح نیز در خانواده پرورش و به رشد و بالندگی می‌رسند. وقتی زن محیط خانه را از مهر و محبت آکنده سازد (که درصد بالایی از آن با گفتار نیک است) خانه به صورت مأمنی برای مرد در آمده نشاط و امید به مرد می‌بخشد و در برخورد با مشکلات با این روش به قدرتمندی او افزوده می‌شود. تا جایی که این هنر آرامش بخشی با کلام نیکو در مشکلات از ویژگی‌های زنان شایسته به شمار می‌رود.

بنابراین مهارت‌های ارتباطی به عنوان یکی از عواملی پیش‌بینی‌کننده صمیمیت زناشویی است که در مجموع ۴۶ درصد از صمیمیت زناشویی را تبیین و پیش‌بینی کرد. از اثرات مفید ارتباط کلامی در بین اعضای خانواده ایجاد شناخت نسبت به یکدیگر می‌باشد. نتیجه شناخت بین افراد خانواده، زیاد شدن محبت بین آنهاست. وقتی شناخت و در نتیجه محبت زیاد شد، اطاعت پذیری زن از شوهر و فرزندان از والدین را به دنبال خواهد داشت.

فهرست منابع

- قرآن کریم (مترجم: حسین انصاریان)
- نهج البلاغه (مترجم: محمد دشتی)

کتاب و مقالات

- ۱- پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران: انتشارات دنیای دانش، بی چا، ۱۳۸۲.
- ۲- جوهری، شکیبا سادات، گفتارهایی در رابطه با روابط والدین با فرزندان، قم: دفتر عقل، چاپ اول، ۱۳۸۹.
- ۳- حرعاملی، محمد بن حسین، وسائل الشیعه، ج ۲۰، قم: اسلامیة، چاپ نهم، ۱۳۸۷.
- ۴- حسینی، داوود، راهکار برقراری روابط سالم و سازنده در خانواده، قم: انتشارات بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۹۳.
- ۵- دانشمند، مهدی، تربیت خانواده و سبک زندگی اسلامی، بی جا، انتشارات ابوالحسنی، چاپ اول، ۱۳۹۷.
- ۶- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ترجمه فارسی مفردات راغب، مترجم: حسین خداپرست، قم: نوید اسلام، موسسه انتشارات کتاب عقیق، چاپ پنجم، ۱۳۹۲.
- ۷- رحیمی، علیرضا، تربیت دینی کودک، تهران: انتشارات نهج، چاپ اول، ۱۳۸۵.
- ۸- سالاری فر، محمد رضا، خانواده در نگرش اسلام و روان شناسی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، بی چا، ۱۳۸۴.
- ۹- شعبانی، اکبر، راز خوشبختی زنان در کلام معصومین (ع)، قم: انتشارات آوای منجی، چاپ اول، ۱۳۹۳.
- ۱۰- شیخ صدوق، ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ج ۳، قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ هفتم، ۱۳۸۷.

- ۱۱- صافی، احمد، خانواده متعادل و نامتعادل، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، چاپ هفتم، ۱۳۸۶.
- ۱۲- صفار، محمد ابن حسن، بصائر الدرجات، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی، بی‌چا، ۱۴۰۴.
- ۱۳- طباطبائی، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۲۶، قم: انتشارات امیر کبیر، چاپ پنجم، ۱۳۷۸.
- ۱۴- طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الاخلاق، قم: حبیب، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
- ۱۵- کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۱۱، تهران: انتشارات امیر کبیر، چاپ هشتم، ۱۳۸۶.
- ۱۶- اشرف گرامی زادگان، اشرف مهمان نوازان، معصومه ابراهیمی توانی، خانواده سالم، بی‌چا، انتشارات استانداری آذربایجان شرقی، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- ۱۷- منصور قنادان، ناهید مطیع، هدایت‌اله ستوده، جامعه شناسی (مفاهیم کلیدی)، تهران: آوای نور، چاپ دوازدهم، ۱۳۹۶.
- ۱۸- مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی، بحارالانوار، ج ۱۰۰، بیروت: اسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۴.
- ۱۹- مزلو، آبراهام، کتاب زندگی: هنر زندگی متعالی، مترجم: مهین میلانی، تهران: نشر فراروان، چاپ اول، ۱۳۸۱.
- ۲۰- مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۱۶، قم: صدرا، چاپ اول، ۱۳۷۷.
- ۲۱- -----، نظام حقوقی زن در اسلام، قم: انتشارات صدرا، چاپ چهل و سوم، ۱۳۸۵.
- ۲۲- معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران: زرین / موسسه انتشاراتی امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۸۶.

۲۳- مکارم شیرازی، ناصر، ترجمه قرآن، قم: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴.

۲۴- نوری طبرسی، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۲۲، قم: آل البيت(ع) لاحیاء التراث، چاپ اول، ۱۳۶۹.

۲۵- سیدی، حسن، خانواده در نگاه پیامبر(ص)، پیام زن، شماره ۲۱۵، ۱۳۸۸.

منابع اینترنتی

۲۶- سایت پژوهشکده باقرالعلوم؛ <http://rbo.ir>

۲۷- سایت علمی پژوهشی راسخون، <https://rasekhoon.net>